

Симеон Антонов / Simeon Antonov

**НЯКОИ ЩРИХИ ВЪРХУ ИСТОРИКО-
ГЕОГРАФСКИТЕ СВЕДЕНИЯ ЗА БЪЛГАРИЯ
И БЪЛГАРИТЕ В HISTORIA IEROSOLIMITANA
НА ГИЙОМ ТИРСКИ**

**Some Notes on the Historical and Geographical
Evidence of Bulgaria and the Bulgarians in William
of Tyre's *Historia Ierosolimitana***

Abstract: The present paper analyzes the information found in the history of the Crusader Kingdom of Jerusalem written by William, archbishop of Tyre. It is well-known in modern Bulgarian historiography but has only received brief consideration. Therefore, I decided to turn my attention to it once more.

This material focuses on two groups of evidence in the aforementioned piece of history. The first one deals with Bulgaria as a region and the terms used for its description. In the other case, the story of the appearance of the Bulgarians in the Balkans and the defeat of Emperor Nicephoros I Genikos in 811 is analyzed. The careful examination of the last one shows that it has been interpreted as related to the establishment of the Bulgarian state in the Balkans and thus has been dismissed as altogether wrong. At the same time, in our opinion, it deals with the Bulgarian expansion of the early ninth century and is thus generally credible. It shows the 12th-century author as well-informed about Bulgaria and its past as an independent state. It is worth noting that William visited southwestern Bulgaria in 1168, as part of an embassy to the emperor Manuel I Komnenos, a fact that has remained unnoticed by modern scholars.

Keywords: William of Tyre, Historia Ierosolimitana, Medieval Bulgaria, Bulgaria and the Crusades.

Гийом Тирски (в българската литература, особено в по-старата, се среща и като Вилхелм) е без съмнение най-забележителният историограф на кръстоносното Йерусалимско кралство. Роден е ок. 1130 г. в столицата на кралството и се предполага, че родът му произхожда от земите на Франция или Италия. Гийом получава блестящо образование – първо в родния си Йерусалим, а след това и във висшите училища в Париж, Орлеан и Болоня – три от най-старите и най-авторитетните в цяла Европа. Това обуславя и успешната му кариера в

Църквата – първо като *каноник* на катедралата в Акра, по-сетне като *архидякон* в Тир, преди през 1175 г. да бъде ръкоположен и за архиепископ на Тир. През 1180 г. е кандидат за йерусалимски патриарх, но в крайна сметка е предпочетен Ираклий – протеже, а според мълвата и любовник на кралицата-майка Аньес дьо Куртене. Гийом несъмнено играе определена роля и в политическите събития от това време, макар че в повечето случаи тя трудно може да се установи със сигурност. Известна е близостта му до крал Амори (1163–1174 г.), който го прави възпитател на бъдещия крал Бодуен IV (1174–1185 г.). По времето на последния, освен че става архиепископ на Тир, както вече се спомена, той е издигнат с посредничеството на друг свой височайш покровител – Раймунд, граф на Триполи (1152–1187 г.), за *канцлер* – един от най-важните постове в управлението на Йерусалимското кралство.

Като автор Гийом оставя две големи съчинения, от които обаче само първото – история на кръстоносното движение и на Йерусалимското кралство до 1184 г. – оцелява, докато другият му мащабен труд, посветен на събитията в Светите земи и ислямския свят от пророка Мохамед до неговото собствено време, за съжаление, не е запазен. Архиепископът на Тир умира между 1184 и 1186 г., като не доживява краха на родната си страна „отвъд морето“, настъпил след разгрома при Хатин от 1187 г., последван и от превземането на Йерусалим от султан Саладин (1174–1193 г.)¹.

Оскъдната информация за България и българите, съдържаща се в запазената исторически труд на Гийом Тирски, наричан за кратко *Historia Ierosolimitana*, е коментирана неколkokратно в българската историография². Тук ще се опитам да внеса някои щрихи по темата, отнасящи се преди всичко до териториалните измерения на България, употребата на късноантичната провинциална терминология от автора, както и едно интересно историческо сведение за ранната история на българската държава, което, по мое мнение, е интерпретирано погрешно във вторичната литература. За целта ще бъде използван както латинският оригинал на *Историята*, така и стандартното издание на старофренския ѝ превод³.

I. Териториалният обхват на страната България

За кръстоносците от Първия кръстоносен поход, които се придвижват през земите на Унгарското кралство и оттам – през *Via Militaris* към Константинопол, България започвала от Белград (*Bellegrava* в латинския или *Belegrave* в старофренския текст на *Историята* на Гийом Тирски). Там резидирал *dux Bulgarorum* (старофр. *dux de la Bougrie*), който на друго място е назован по име – Никита⁴.

От Белград до Сердика (наречен в текста *Stralicia*) се простирала *Българската гора* (*Bulgarorum silva/forets de Bougrie*). Самата Сердика правилно е посочена като главен град на провинция Средиземна Дакия (*Dacia Mediterranea*)⁵. Във вътрешността на Българската гора, между Белград и Средец, изглежда, Гийом и неговите извори разполагат град Ниш (Niz)⁶.

По на юг страната България започвала от или непосредствено след Дирахиум (бълг. Драч, дн. Дуръс в Албания), град, разположен на крайбрежието на Адриатическо море. Това проличава от пасажа за придвижването на Боемунд Тарентски от Дирахиум „*през пустите места на България*“ (*per deserta Bulgariae/par les deserts de Bougrie*) по *Via Egnatia* в посока Константинопол⁷.

Пълните мащаби на България според латинския автор са отразени в пасажа, в който той споменава за прехвърлянето на властта върху империята на „гърците“ и за последиците от това. Там е указано, че от времето на император Никифор I Геник (802–811 г.) страната, заключена между р. Дунав на север, Константинопол на юг и Адриатическо море на запад започнала да се нарича България. Тази страна (*tractus*), добавя той, се твърдяло, че на дължина достигала тридесет дни път, а на ширина – десет или повече. По-нататм Гийом започва да описва България с помощта на провинциите на Римската империя от епохата на *домината*⁸. Споменати са „*двата Епир*“ – това са провинциите Epirus Vetus и Epirus Nova, като авторът правилно отбелязва, че Дирахиум бил столица на единия (на Новия). Оттам минавал пътят на кръстоносците, избрали да стигнат в Константинопол през Южна Италия по море до Дирахиум и оттам – през *Via Egnatia* до ромейската столица. По пътя на другите се намирала провинция *Вътрешна (Средиземна) Дакия*, чийто главен град, отново правилно отбелязан от Гийом, била Сердика⁹. Отляво на тях пък оставала *Крайбрежна Дакия (Dacia Ripensis)*. Тях, по всичко личи, той поставя сред завладените от българите земи, които започнали да се наричат България. Но част от нея била и Мизия. Малко по-късно авторът пише, че Средиземна Дакия се наричала още и Мизия¹⁰. Действително обаче към провинциите, които попадали в страната България, е и късноантичната *Първа Мизия* с главен град Виминациум, тъй като, както ни информира по-рано той, България започвала на северозапад от Белград, който бил част от тази провинция.

Допълнителна яснота внася разказът на историографа за преминаването на войските на германския крал Конрад III (1138–1152 г.) през Балканите като част от Втория кръстоносен поход. Там е посочено, че, след като прекосила „*двете Панонии*“, които били част от Унгарското кралство, армията на кръстоносците навлязла в „*българските провинции, сиреч Мизия и Средиземна Дакия, оставяйки от лявата си страна Крайбрежна Дакия*“¹¹. Тук несъмнено става дума за гореспоменатата Първа Мизия, от която започвала страната България в представите на историка на Йерусалимското кралство. Това става ясно от съюза *et*, който свързва Мизия и Средиземна Дакия, показващ недвусмислено, че авторът не поставя знак за равенство между двете провинции, както прави в коментирания по-горе пасаж. В старофренския превод Мизия и Средиземна Дакия са направо заменени с *Bougrie*, което говори достатъчно за фактическото им приравняване със страната България от преводача и компилатора на този текст, но, от друга страна, води до разграничаване на България от споменатата след това Тракия с градовете *Finerople* (Филипопол, Пловдив) и *Andrenople*

(Адрианопол, Одрин)¹². Това противопоставяне *български провинции – Тракия* е само леко загатнато в латинския оригинал.

От нашествието на българите, наречено „*бедствие*“ (*calamitate*), били обхванати и други провинции. Тук авторът изрежда „*Аркадия, Тесалия, Македония и трите Тракии*“¹³. В този случай Гийом се отклонява леко от предпочитаната от него късноантична терминология, доколкото след реформите на Диоклециан и Константин Велики „Македонците“ са всъщност две, докато римска провинция с името Аркадия никога не е имало. Едноименната област заема централната планинска част на полуостров Пелопонес и, освен това, най-вероятно не е попадала под българска власт в нито един период от съществуването на българската държава¹⁴. Дали тук авторът не смесва българите със славяните, чиито компактни маси се запазват в този район чак до Късното средновековие¹⁵ или визира рейдовете в Пелопонес по време на ожесточената борба с Византия през X в.¹⁶? Във всеки случай, до времето на Гийом Тирски българският народ отдавна е бил славянизиран на езиково равнище, а именно езикът е този етнически определящ показател, който най-лесно се възприема за водещ от чуждия наблюдател, какъвто несъмнено е католическият архиепископ от далечното Йерусалимско кралство. По тази причина първото обяснение изглежда по-вероятно.

Отворен остава въпросът за „*трите Тракии*“¹⁷. В нито един период не е съществувала повече от една римска провинция с това име. През късната античност Тракия е *диоцез*, в който попадат шест провинции, една от които носи името на диоцеза. Ако изходим от логиката, че в конкретния пасаж се упоменават предимно земи в южната периферия на българската държава, някои от които всъщност никога не са били усвоени от нея, то най-логично изглежда, освен провинция Тракия с главен град Филипопол, тук да се визират провинциите Хемимонт (главен град Адрианопол) и Родопи. Друг вариант би бил Тракия, Хемимонт и Европа, т.е. цялата Тракийска низина, тъй като малко по-рано Гийом указва, че България се простирила до Константинопол, до чийто хинтерланд провинция Европа достигала.

Че споменатите три Тракии имат конкретно значение става ясно от друг откъс от *Историята*, в който авторът споменава, че войските на херцога на Нормандия Робер, придвижвайки се през *Via Egnatia*, прекосили „*междинните провинции... Илирик, Македония и двете Тракии*“, преди да пристигнат в Константинопол¹⁸. Ще оставим настрана смесването на различни нива от провинциалната организация на Късната римска империя – *префектури* (Илирик), *диоцези* (Македония) и провинции („двете Тракии“) или на несинхронни структури – по-ранните провинции Илирик и Македония, но и „Тракиите“ от по-късно време. За нас ценно в случая е указанието, което текстът съдържа за последните, тъй като те могат да бъдат единствено провинциите Родопи и Европа, през които преминава въпросната пътна артерия. Това, от своя страна, показва, че авторът ги познава, макар и да не ги назовава поименно, което косвено свидетелства, че и гореспоменатите „три Тракии“ следва да се търсят

на юг от Стара планина и са онези територии, с които българската държава се „обогатила“ или които опустошила след началото на IX в., за да се разпростира, по думите на автора, до имперската столица Константинопол.

Тук трябва да се изясни един важен въпрос: дали сведенията на Гийом показват актуалното, според него, разпространение на българската етнолингвистична общност или свидетелстват по-скоро за обхвата на българската държава от периода преди византийското завоевание и в нейния политически апогей. Д. Ангелов, в един от редките коментари на написаното от Гийом Тирски по този въпрос, вижда в думите на архиепископа по-скоро второто¹⁹, което, струва ми се, е съвсем правилно. Доводите за това са свързани предимно с твърде разнородните етнически названия, които Гийом използва, говорейки за страната България. Освен българи, той твърде често споменава и гърци, с което назовава събирателно ромеите, поданици на василевса в Константинопол, независимо от етническата им характеристика. От това може да се заключи, че понятието България у латинския автор има по-скоро историко-географско значение и назовава териториите, които някога са били притежание или са били подложени на силно влияние от страна на несъществуващата към онзи момент българска държава.

Защо (и дали изобщо) точно късноантичната организация на Римската империя използва за модел Гийом Тирски в описанието си на териториите, през които преминават кръстоносците? Дали тук става дума за обикновено архаизиране на номенклатурата, както понякога се изтъква, или причините са други?

Архаизирането е често използван похват от този автор. Отлично образозван, той познава и цитира в своята *История* не само Светото писание, но и цяла плеяда антични и ранносредновековни автори – някои от първа ръка, а други – от различни *compendia*: Платон, Плавт, Теренций, Цицерон, Салустий, Вергилий, Хораций, Тит Ливий, Овидий, Квинтилиан, Стаций, Персий, Лукан, Ювенал, Светоний и Солин, както и християнските Йероним, Августин, Орозий, Пруденций, Сулпиций Север, Боеций, Бенедикт от Нурсия, Касиодор, Григорий Велики и Айнхард²⁰.

Предпочитанията на Гийом към късноантичната номенклатура проличават много добре в пасажа, касаещ Сирия, където той се обляга на Фуше дьо Шартр, един от основните хронисти на Първия кръстоносен поход, но в частта, в която същият се позовава на сведенията на Йосиф-Флавиевата „Юдейска война“, Гийом Тирски, верен на себе си, се впуска в описание на провинциите от периода на късната империя²¹.

Добре известен факт е, че църковната организация в раннохристиянския период се формира на основата на провинциалната организация на Римската империя, като това правило е официализирано в каноните на Първия вселенски събор от Никея (325 г.)²². До голяма степен, поне в по-ранния период, митрополиите и архиепископиите се припокриват с административните провинции на империята. Провинциалните главни градове стават митрополитски

и архиепископски катедри, а отделните градове – седалища на епископи. В този ред на мисли, изглежда доста вероятно Гийом, който като висш архиепископ – архиепископ на важния град Тир – със сигурност е познавал църковната организация в детайли, да се е позовавал на епархийски списъци. Такива са запазени за подчинените на източните територии на патриаршии, но по всяка вероятност Гийом, който споменава в пролога към своята *История*, че не е ползвал гръцки извори²³, не е бил запознат с тях. Освен това във времето на автора архиепископите и митрополитите по българските земи са много повече от тези от Късната античност²⁴.

Следователно картината, която Гийом Тирски представя, по-скоро отговаря на гражданската администрация на Късната Римска империя, което ще рече също и на Църквата във вековете на християнизация на империята (IV–VI в.). В този си вид тя е запазена в традициите на Римската църква, за което свидетелства, например, едно писмо на папа Николай I (858–867 г.) до император Михаил III (842–867 г.), където виждаме сходна картина на балканските ромейски епархии на тази, която срещаме у Гийом от Тир²⁵. Така присъства тя и в запазените по-ранни *notitiae*. По всяка вероятност именно в тази римска традиция, преди всичко църковна, макар и основана на държавната администрация от Късната античност, трябва да търсим причините за позоваването на архаизираната номенклатура, която авторът употребява. Фактът, че той обрисова картина на църковната организация, малко или повече актуална поне докъм началото на X в., но не и към XI–XII в.²⁶, показва нагледно все по-голямата пропаст, образувала се между двете църкви – Римската и Константинополската, породена и от намалелите контакти помежду им в този хронологически отрязък.

Накрая, говорейки за информацията, с която Гийом Тирски разполага за българските земи, трябва да се изтъкне, че срещачото се в българската историография мнение, че той никога не ги е посещавал²⁷, е очевидно погрешно. През 1168 г. бъдещият архиепископ е част от пратеничество при василевса Мануил I Комнин (1143–1180 г.), който по това време воюва със сърбите. Срещата с него се провежда в Битоля (*Butella*²⁸), която в представите на Гийом, поне съдейки по историко-географските му допълнения на други места, би трябвало да се разположи в България. Това, че той не разглежда Битоля като част от Сърбия става ясно и от факта, че поставя последната между Далмация, Унгария и Илирик, смесвайки антични и средновековни топоними, като освен това споменава, че срещата се е състояла, след като императорът е подчинил сърбите, пленил е техния княз и се е връщал към столицата. Делегацията на йерусалимския крал Амори, която е включвала и автора на Йерусалимска история, пристигнала по море от Триполи в Константинопол и несъмнено е преминала през *Via Egnatia*, за да достигне до мястото на срещата – Битоля²⁹. Да припомним, че в областта на този град, Пелагония, българи пленили епископа на Пюи Адемар при преминаването през тези територии на контингента на Раймунд дьо Сен-Жил, граф на Тулуза (1094–1105 г.) и по-сетнешен пръв граф

на Триполи (1102–1105 г.), по време на Първия кръстоносен поход – епизод, отразен и от разглеждания от нас автор, който в случая се уповава на Раймунд д'Агилер, хронист на окситанския поход, част от Първия кръстоносен поход³⁰. Така може категорично да се заключи, че Гийом е имал лични впечатления от българските земи, макар и от една относително малка, по-скоро периферна част от тях.

II. Появата на българите от север по времето на император Никифор I

Изключително интересно е едно твърдение на Гийом Тирски, направено в частта от неговия труд, в която обяснява как „гърците“ умишлено обезлюдявали западните си гранични земи. Той пише следното: *„Защото, след като в Константинопол изчезнали латинските владетели поради греховете им и държавата минала в тяхна [на гърците] власт при Никифор I, веднага варварските племена, използвайки слабостта на гърците, нахлули в техните провинции и започнали да се отнасят с обитателите им по свое усмотрение. Между тях българското диво племе (Bulgarorum gens inculta), което излязло от северната страна, завладявало всички области от Дунава до Константинопол и пак от същата река до Адриатическо море...“*³¹

От текста става ясно, че според архиепископа на Тир българите извоювали обширните си земи на юг от р. Дунав по времето на император Никифор I Геник, което се припокрива с управлението на българския владетел Крум (ок. 800 – 814 г.).

Противно на общоприетото мнение за този пасаж, който традиционно се отхвърля като отнасящ се до основаването на българската държава на Дунав и следователно е очевидно неверен и не се анализира по-подробно³², Гийом Тирски показва завидна информираност по въпросите на доста отдалечената от неговата времева перспектива българска история. Именно първата половина на IX в. е времето на най-бурната експанзия на България към земите на Ромейската империя и гореспоменатите провинции, като някои от тях стават притежание на новата балканска сила, докато другите попадат под ударите ѝ. Вероятно не без значение тук са и няколко събития от времето на кан Крум, а именно – унищожаването на Аварския хаганат от франките и българите, което ги прави съседи и улеснява контактите помежду им, но също и големият разгром от 811 г., довел до смъртта на император Никифор, споменат поименно у Гийом Тирски. Тази битка имала сериозен резонанс в Западна Европа³³ и при всички случаи е била позната и на по-късния автор от времето на кръстоносните походи, който цитира в своя труд Айнхардовата *Vita Carolini*. В това време, началото на IX в., зачестяват и споменаванията на България и българите в западните хроники като цяло.

Коментар заслужава и твърдението, че *„в Константинопол изчезнали латинските владетели поради греховете им и държавата минала в тяхна [на гърците] власт при Никифор I“*. Гърцизацията на източния дял на Римската

империя, който ние за удобство наричаме Византия, започва и в много голяма степен привършва много преди управлението на Никифор Геник³⁴. Тогава защо авторът го отнася към времето на този император? Причината, струва ми се, следва да търсим в *translatio imperii Romani*, извършено от франкския владетел Карл Велики, който на Коледата на 800 г. е коронясан за римски император от папа Лъв III, възраждайки Западната римска империя след повече от три столетия, в които Константинопол, „Новият Рим“, е единствен имперски център. За западните автори, в това число и Гийом Тирски, този акт превръща дотогава легитимната Римска империя на Изток в просто „гръцка империя“. В очите на латинския Запад това е затвърдено още с преговорите между Карл Велики и Никифор I. Ромейската позиция, разбира се, е много по-сложна и частично признание е постигнато чак при Михаил Рангаве (811–813 г.)³⁵, но това не е от значение в контекста на настоящите разисквания, още повече че и хронологическото разминаване е минимално.

Този параграф от *Историята* преследва определени пропагандни цели. Чрез него допълнително се подчертават отрицателните черти на „гръците“ и тяхната държава, характерни за кръстоносната книжнина – коварство, страхливост, изнеженост, негодност, слабост. Тук, трябва да признаем, че България и нейният възход са само средството, чрез което тези черти да изпъкнат още по-добре.

След направения преглед става видно, че Гийом Тирски се вписва добре сред останалите хронисти на първите два кръстоносни похода към Светите земи, които преобладаващо третират България като голяма страна, частично припокриваща се с византийското *дукство България*, но обхващаща голяма част от Балканския полуостров³⁶. Той активно си служи с късноантичната терминология, пренесена в една или друга степен в полето на църковната организация. Освен това Гийом има познания, макар и ограничени, за българската държава от времето на нейната независимост и военнополитическа мощ, за което време напомня особено много екскурстът, разглеждащ военнополитическата експанзията от времето на Крум и неговите наследници. И макар анализиранияте сведения да не носят нова информация за българската средновековна история, те са ценни с различната гледна точка, която представят, гледната точка на един високообразован латински автор, роден и прекарал по-голямата част от живота си в кръстоносното Йерусалимско кралство.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Този кратък биографичен очерк се основава преди всичко на **William, Archbishop of Tyre**. *A History of Deeds Beyond the Sea*, vol. 1. Ed. and trans. E.A. Babcock, A.C. Krey. New York, 1943, 3–49; **Willelmi Tyrensis Archiepiscopi**. *Chronicon*. – *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*, t. LXIII. Ed. R. B. C. Huygens. Turnhout, 1986, 1–3; **Edbury, P. W., J. G. Rowe**. *William of Tyre: Historian of the Latin East*. Cambridge,

1988, 13–31. Образованието си Гийом описва в един параграф от своята *История*, който присъства в един-единствен ръкопис: **Willelmi Tyrensis**, XIX.12, 879–882. За коментар на този текст виж **Huygens, R. B. C.** Guillaume de Tyr étudiant. Un chapitre (XIX, 12) de son “Histoire” retrouvé. – *Latomus*, 1962, 21/4, 811–829.

² Преди всичко в трудовете на Кр. Гагова, обобщени в **Гагова, К.** Кръстоносните походи и средновековна България. София, 2021, *passim*; **Койчева, Е.** Първите кръстоносни походи и Балканите. София, 2004, 40–48 и др. Виж също и един материал, посветен на сведенията на този автор за средновековна България, който, доколкото ми е известно, е публикуван единствено в Интернет: **Йорданов, К.** Представата за българите и българските земи в хрониките от Първия, Втория и Третия кръстоносни походи. – <https://www.modsvivendi.org/bg/biblioteka/bg_and_crusades.htm> (достъпен на 31.10.2022 г.)

³ **Guillaume de Tyr et ses continuateurs: texte français du XIIIe siècle.** Ed. M. Paulin. Paris, 1879–1880.

⁴ **Willelmi Tyrensis**, p. 141_{17–18, 34–35}, 143₂₆; **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, p. 34, 36. За български превод виж Латински извори за българската история (ЛИБИ), т. III (= Извори за българската история, т. XII). София, 1965, с. 181, 183. Вероятно този дук е Никита Карики. – Виж **Божилов, И., В. Гюзелев.** История на средновековна България VII–XIV век. София, 2006, с. 346 (автор: И. Божилов); **Йорданов, И.** Печати на тема България (1018–1092). – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, 2011, 7, No. 11, 170–172.

⁵ **Willelmi Tyrensis**, p. 142_{50–55}; **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, p. 35 (където се среща в преиначената форма *Danemarche la Meienne*); ЛИБИ, т. III, с. 182. Незнайно защо това е оспорено от **Гагова, К.** Цит. съч., с. 50.

⁶ **Willelmi Tyrensis**, p. 144_{43–49}, 165_{42–48}; **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, p. 37, 60; ЛИБИ, т. III, с. 184, 190.

⁷ **Willelmi Tyrensis**, p. 177_{2–5}; **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, p. 71; ЛИБИ, т. III, с. 192.

⁸ За еволюцията на римската провинциална уредба виж накратко таблицата у **Jones, A. H. M.** The Later Roman Empire 284–602: A Social Economic and Administrative Survey, vol. 3. Oxford, 1964, p. 386, както и класическото изследване на **Велков, В.** Градът в Тракия и Дакия през Късната античност (IV–VI в.): проучвания и материали. София, 1959, 55–57.

⁹ Още в предходен пасаж, виж **Willelmi Tyrensis**, p. 142₅₄.

¹⁰ *Ibid.*, p. 166_{8–41}; вж. и **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, 60–61; ЛИБИ, т. III, 190–191.

¹¹ **Willelmi Tyrensis**, p. 741_{18–21}; ЛИБИ, т. III, с. 195.

¹² **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, II, p. 119.

¹³ **Willelmi Tyrensis**, p. 166_{22–24}; **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, p. 61; ЛИБИ, т. III, с. 191.

¹⁴ За възможното установяване на краткотрайна военновременна българска власт в Пелопонес по времето на цар Симеон (893–927 г.) виж **Кънев, Н.** Византия и България на Балканите. Студии върху политическата история и българо-византийското имперско противоборство на Балканския полуостров през периода VII–X в. (Византинобългарски студии II). Велико Търново, 2021, с. 251, бел. 330.

¹⁵ Виж например **Gregory, T. E.** Peloponnese. – In: The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB), vol. 3. Ed. A. P. Kazhdan. Oxford-New York, 1991, p. 1620; **Pritsak, O.**

Slavs. – In: Ibidem, p. 1917 и цит. лит.; **Koder, J.** On the Slavic Immigration in the Byzantine Balkans. – In: Migration Histories of the Medieval Afroeurasian Transition Zone. Leiden, 2020, p. 92.

¹⁶ **Божилов, И., В. Гюзелев.** Цит. съч., с. 321 (автор: И. Божилов); Българска национална история, т. III: Първо българско царство (680–1018 г.). Ред. П. Павлов. Велико Търново, 2015, 515–516, 530, 535 (автор П. Павлов).

¹⁷ Кр. Гагова очевидно смята въпроса за нерешим и затова не се впуска в разсъждения по него: **Гагова, К.** Цит. съч., с. 51, 77.

¹⁸ **Willelmi Tyrensis**, p. 192_{19–21}; **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, p. 85; ЛИБИ, т. III, 194–195.

¹⁹ „Откъде е черпил френският летописец познанията си по този въпрос, не е известно, но очевидно той е имал пред очи данни, които се отнасят до най-голямото разширение на българската държава при царуването на Симеон“ (История на България, т. III. Ред. С. Лишев. София, 1982, 83–84 (автор: Д. Ангелов). В по-ранна публикация обаче същият автор обвързва сведенията на Гийом Тирски и останалите западни автори от времето на кръстоносните походи с разпространението на българския етнос: срв. **Ангелов, Д.** Образуване на българската народност. София, 1971, 360–361.

²⁰ **Edbury, P. W., J. G. Rowe.** Op. cit., 32–33.

²¹ **Willelmi Tyrensis**, XIII.2, 587–588; **Edbury, P. W., J. G. Rowe.** Op. cit., p. 37.

²² **Papadakis, A.** Metropolitan. – In: The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB), vol. 2. Ed. A. P. Kazhdan. Oxford-New York, 1991, p. 1359.

²³ **Willelmi Tyrensis**, p. 100_{89–90}; cf. **Edbury, P. W., J. G. Rowe.** Op. cit., 44–45.

²⁴ Срв. например епархийските списъци от XI–XII в. в Гръцки извори за българската история (ГИБИ), т. VII. София, 1968, 102–106.

²⁵ Виж напр. Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae (Géographie ecclésiastique de l'empire byzantine, t. 1). Ed. J. Darrouzès. Paris, 1981, p. 18; **Гюзелев, В.** Папството и България през Средновековието. Пловдив, 2009, с. 32.

²⁶ За *notitiae* на Константинополската църква виж Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, Nos. 1–9 (за периода преди XI в.) и Nos. 11–13 (за XI–XII в.).

²⁷ **Гагова, К.** Цит. съч., 320–321.

²⁸ Варианти на този топоним се срещат и у други кръстоносни автори. – Виж пак там, с. 55.

²⁹ **Willelmi Tyrensis**, 916₂₆–917₅₂. Този пасаж е частично предаден и преведен в ЛИБИ, т. III, 195–196.

³⁰ **Willelmi Tyrensis**, p. 185_{22–33}; **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, 79–80; ЛИБИ, т. III, с. 194. Срв. с текста на Раймунд д'Агилер, където не българи, а печенегите пленяват епископа: ЛИБИ, т. III, с. 56. Защо Гийом е подменил печенегите от своя основен извор за това събитие с българи, остава неизвестно. Възможно е това да кореспондира с неговите собствени представи за населението в тези земи.

³¹ **Willelmi Tyrensis**, 165₃–166₁₀; преводът е по ЛИБИ, т. III, с. 190. Старофренският вариант на текста не предлага съществена нова информация: **Guillaume de Tyr et ses continuateurs**, 60–61.

³² Например у **Гагова, К.** Цит. съч., с. 48, където четем следното: „Според него българите са се заселили на полуострова по времето на император Никифор I...“. Д. Ангелов също смята, че сведението се отнася до основаването на българската държава: История на България, т. III, с. 84.

³³ Виж например, откъсите в Латински извори за българската история (ЛИБИ), т. II. София, 1960: *Gesta episcoporum Neapolitanorum*, с. 22; *Annales Sithienses*, с. 28; Айнхард, с. 33; *Фулденските анали*, 41–42; ЛИБИ, т. III: Екехард, с. 36. Повечето са само кратки сведения, отбелязващи смъртта на император Никифор в битка с българите и възцаряването на негово място на Михаил I Рангаве (811–813 г.). Без изключение битката е отнесена към 812 г. – несъмнено резултат от по-късното разпространение на вестта за нея на Запад.

³⁴ Това отбелязват и редакторите на английския превод на *Историята* в съдържателен, макар и кратък коментар: **William, Archbishop of Tyre**, p. 121, n. 7.

³⁵ **Острогорски, Г.** История на византийската държава. София, 1998, 259–261, 275–277; **McCormick, M.** *Western Approaches (700–900)*. – In: *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500–1492*. Ed. J. Shepard. Cambridge, 2008, p. 417.

³⁶ За отношението на останалите автори към топонима България, някои от които е ползвал самият Гийом при съставянето на своята *История*, срв. **Гагова, К.** Цит. съч., 44–48, 75–76.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори / Primary Sources

Гръцки извори за българската история (ГИБИ), т. VII. София, 1968 [Gratski izvori za balgarskata istoriya (GIBI), t. VII. Sofiya, 1968].

Йорданов, И. Печати на тема България (1018–1092). – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 2011, 7, 157–187 [Yordanov, I. Pechati na tema Balgaria (1018–1092). – Numizmatika, sfragistika i epigrafika, 2011, 7, 157–187].

Латински извори за българската история (ЛИБИ), т. II. София, 1960 [Latinski izvori za balgarskata istoriya (LIBI), t. II. Sofiya, 1960].

Латински извори за българската история (ЛИБИ), т. III (= Извори за българската история, т. XII). София, 1965 [Latinski izvori za balgarskata istoriya (LIBI), t. III (= Izvori za balgarskata istoriya, t. XII). Sofiya, 1965].

Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae (Géographie ecclésiastique de l'empire byzantine, t. 1). Ed. J. Darrouzès. Paris, 1981.

Guillaume de Tyr et ses continuateurs: texte français du XIIIe siècle. Ed. M. Paulin. Paris, 1879–1880.

Willelmi Tyrensis Archiepiscopi. Chronicon. – Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis, t. LXIII. Ed. R. B. C. Huygens. Turnhout, 1986.

William, Archbishop of Tyre. *A History of Deeds Beyond the Sea*, vol. 1. Ed. and trans. E. A. Babcock, A. C. Krey. New York, 1943.

Изследвания / Research Works

Ангелов, Д. Образуване на българската народност. София, 1971 [Angelov, D. Obrazuvane na balgarskata narodnost. Sofiya, 1971].

Божилов, И., В. Гюзелев. История на средновековна България VII–XIV век. София, 2006. [Bozhilov, I., V. Gyuzelev. *Istoriya na srednovekovna Balgaria VII–XIV vek*. Sofiya, 2006].

Българска национална история, т. III: Първо българско царство (680–1018 г.). Ред. П. Павлов. Велико Търново, 2015 [Balgarska natsionalna istoriya, t. III: Parvo balgarsko tsarstvo (680–1018 g.). Red. P. Pavlov. Veliko Tarnovo, 2015].

Велков, В. Градът в Тракия и Дакия през Късната античност (IV–VI в.): проучвания и материали. София, 1959 [Velkov, V. Gradat v Trakia i Dakiya prez Kasnata antichnost (IV–VI v.): prouchvaniya i materialy. Sofia, 1959].

Гагова, К. Кръстоносните походи и средновековна България. София, 2021 [Gagova, K. Krastonosnite pohodi i srednovekovna Bgaria. Sofia, 2021].

Гюзелев, В. Папството и България през Средновековието. Пловдив, 2009 [Gyuzelev, V. Papstvoto i Bgaria prez Srednovekovieto. Plovdiv, 2009].

История на България, т. III. Ред. С. Лишев. София, 1982 [Istoriya na Bgariya, t. III. Red. S. Lishev. Sofia, 1982].

Йорданов, К. Представата за българите и българските земи в хрониките от Първия, Втория и Третия кръстоносни походи. – <https://www.modsvivendi.org/bg/biblioteka/bg_and_crusades.htm> (достъпен на 31.10.2022 г.) [Yordanov, K. Predstavata za balgarite i balgarskite zemi v hronikite ot Parviya, Vtoriya i Tretiya krastonosni pohodi. – <https://www.modsvivendi.org/bg/biblioteka/bg_and_crusades.htm> (accessed 31.10.2022)].

Койчева, Е. Първите кръстоносни походи и Балканите. София, 2004 [Koycheva, E. Parvite krastonosni pohodi i Balkanite. Sofia, 2004].

Кънев, Н. Византия и България на Балканите. Студии върху политическата история и българо-византийското имперско противоборство на Балканския полуостров през периода VII–X в. (Византинобългарски студии II). Велико Търново, 2021 [Kanev, N. Vizaniya i Bgariya na Balkanite. Studii varhu politicheskata istoriya i balgaro-vizantiyskoto impersko protivoborstvo na Balkanskiya poluostrov prez perioda VII–X v. (Vizantinobalgarski studii II). Veliko Tarnovo, 2021].

Острогорски, Г. История на византийската държава. София, 1998 [Ostrogorski, G. Istoriya na vizantiyskata darzhava. Sofia, 1998].

Edbury, P. W., J. G. Rowe. William of Tyre: Historian of the Latin East. Cambridge, 1988.

Gregory, T. E. Peloponnese. – In: The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB), vol. 3. Ed. A. P. Kazhdan. Oxford-New York, 1991, 1620–1621.

Huygens, R. B. C. Guillaume de Tyr étudiant. Un chapitre (XIX, 12) de son “Histoire” retrouvé. – Latomus, 1962, 21/4, 811–829.

Jones, A. H. M. The Later Roman Empire 284–602: A Social Economic and Administrative Survey, vol. 3. Oxford, 1964.

Koder, J. On the Slavic Immigration in the Byzantine Balkans. – In: Migration Histories of the Medieval Afroeurasian Transition Zone. Leiden, 2020, 81–100.

McCormick, M. Western Approaches (700–900). – In: The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500–1492. Ed. J. Shepard. Cambridge, 2008, 395–432.

Papadakis, A. Metropolitan. – In: The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB), vol. 2. Ed. A. P. Kazhdan. Oxford-New York, 1991, 1359.

Pritsak, O. Slavs. – In: The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB), vol. 3. Ed. A. P. Kazhdan. Oxford-New York, 1991, 1916–1918.